

Requena'yı (Rekûniye, Rukûne, Erkûn) vermiştir. Ebû Saîd Osman'ın Hafsa'ya duyduğu ilgiye karşılık görmediği Hafsa'nın onun için yazdığı bazı şiirlerden anlaşılmaktadır. Hafsa'nın eldeki şiirlerinin çoğunun Ebû Ca'fer için yazılmış olması ve özellikle Ebû Ca'fer'in, rakibi olan Ebû Saîd tarafından önce hapse atılıp ardından aç bırakılarak ölüme terk edilmesi karşısında hüznü dolu şiir ve mersiye kaleme alması onu sevdiğini göstermektedir. Hafsa, Ebû Ca'fer'in hayatının acıklı bir şekilde sona ermesi üzerine inzivaya çekilmiş, büyük bir hayal kırıklığı içinde acısını şiirlerine gömmüş, ancak şiirlerinin çoğunu validen çekindiği için neşretmemiştir. Bununla birlikte diğer şiirleri arasında yer yer bu tür mersiye parçalarına rastlanmaktadır (M. Müntasir er-Reysûnî, s. 119-131). Daha sonra teselliye zühde bulan ve şiir söylemeyi terkeden Hafsa Gırnata'dan ayrılarak Merakeş'e gitmiş, burada vefatına kadar Muvahhid sultanları ve Abdülmü'min'in oğulları Ya'kûb (Mansûr) ile Yûsuf zamanlarında sarayda prenseslerin eğitim ve öğretimiyle meşgul olmuştur.

Çağının en üstün kadın şairi kabul edilen Hafsa'nın (a.g.e., s. 119) şiirleri sadece tabiiliği, âhengi ve derin lirizmiyle değil ince ve narin mimarisi ve estetik yetkinliğiyle de dikkati çeker. Bazıları ironik bir üslûpla yazılmış olan bu şiirlerde işlenen temalar genellikle aşk, övgü, serzeniş, kıskançlık, ümitsizlik ve hüznüdür. Bu nitelikleriyle zamanın müslüman İspanya'sında hâkim olan romantik havayı yansıtmaktadır. Hafsa'nın şiirleri ileri gelenler ve zenginler arasında büyük ilgi görmüştür.

Hafsa-Ebû Ca'fer aşkı, devlet ricâli arasında geçmesi, ayrıca karşılıklı şiirler ve nazîreler bakımından bir asır önce Endülüslü Emevî Halifesi Müstekfî'nin (Muhammed b. Abdurrahman) kızı Vellâde ile şair İbn Zeydün arasında yaşanan aşka benzetilir. Ancak Vellâde'nin şiirleri aşırı sert ve aşırı yumuşak bir karakter gösterirken Hafsa'nın kiler nefsi okşayan bir nitelikle olup daha gerçekçi görünmektedir.

Hafsa er-Rekûniyye'nin hayatı ve şiirleri hakkında en kapsamlı çalışma Louis di Giacomo tarafından yapılmış olup (bk. bibl.) çeşitli edebiyat ve tarih kitaplarında parçalar halinde bulunan yaklaşık yetmiş beyit tutarındaki şiirleri eserinin sonunda "el-Bekâya'l-muh(al)asa min eş'âri Hafsa" adıyla bir araya getirilmiştir (s. 95-101).

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemû'l-üdeba'*, X, 219-227; İsmâil b. Muhammed eş-Şakandî, *er-Risâle fi fazlî'l-Endelüs (Fezâ'ilü'l-Endelüs ve ehlihâ* içinde, nşr. Salâhaddin el-Müneccid), Dimaşk 1387/1968, s. 56-57; İbn Dihye, *el-Muṭrib* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî v.dğr.), Kahire 1954, s. 10; Ali b. Mûsâ el-Endülüsi, *Râyâtü'l-müberraizîn ve gâ-yâtü'l-mümeyyizîn* (nşr. M. Ridvân ed-Dâye), Dimaşk 1987, s. 161-163; Abdülvehid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fi telhîşî aḥbârî'l-Mağrib* (nşr. Saîd el-Uryân v.dğr.), Kahire 1368/1949, s. 197; İbnü'l-Ebbâr, *el-Mukteḍab min kitâbi Tuḥfeti'l-kâdim* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1410/1989, s. 219; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib*, Kahire 1953, II, 138-139, 164-166; İbnü'l-Hatîb, *el-İḥâta*, I, 220, 491-494; Süyûtî, *Nüzhetü'l-cülesâ' fi eş'âri'n-nisâ'* (nşr. Abdülatîf Âşûr), Kahire, ts. (Mektebetü'l-Kur'ân), s. 35-38; Makkarî, *Nefḥu'l-ṭib*, I, 176; III, 218; IV, 171-178, 179, 181, 285; İbn Yemût, *Şâ'irâtü'l-'Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, Beyrut 1934, s. 215-219; Zeyneb Fevâz, *ed-Dürrü'l-menşûr fi ṭabakâti rabbâti'l-ḥudûr*, Bulak 1312, s. 165-169; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 482; A. G. Palencia, *Historia de la literatura Árabe-Española*, Madrid 1945; a.e.: *Târîḥu'l-fikri'l-Endelüsî* (trc. Hüseyin Münis), Kahire 1955, s. 23, 127-128; L. di Giacomo, *Une poétesse grenadine du temps des Almohades: Hafsa bint al-Ḥâjj*, Paris 1949; Zirikî, *el-A'lâm*, II, 292; M. Müntasir er-Reysûnî, *eş-Şîrû'n-nesevî fi'l-Endelüs*, Beyrut 1978, s. 109, 119-131; Ömer Feruh, *Târîḥu'l-edeb*, V, 490-493; V. Lagardere, *Les Almoravides*, Paris 1989, s. 168-169; Bus-tânî, *DM*, VII, 117-118; Ch. Pellat, "Hafsa Bint al-Ḥâjj", *EP* (İng.), III, 66.

İSMÂİL DURMUŞ

HAFSA SULTAN

(ö. 940/1534)

Kanûnî Sultan Süleyman'ın annesi.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur; eli altı yaşında vefat ettiği bilinmekte, buradan 1478 veya 1479 yılında doğmuş olduğu sonucuna varılmaktadır. Belgelerinde adının Ayşe, Hafsa bint Abdülmü'n, baba adının da Abdülmü'n'den başka Abdülhay ve Abdurrahman şeklinde geçmesi câriye olarak saraya girdiğini gösterir. Bazı kaynaklarda onu Kırım hânedanına veya Dulkadiroğulları'na bağlama gayreti görülürse de bu inandırıcı değildir.

Hafsa Sultan'ın Sultan Selim Camii dış avlusundaki yıkık türbesi - Fatih / İstanbul

أعدكم من رمتان من خضرة الملك النعمان بالثونا
المعاشير اليم من ابتداء أول جزات الحان ملكة
المكانات • سبعة المحضات • صنيعة القنات •
ذات الطول والتعاضد • بانيه مباني الجود والتم • ممتدة
اركان اللطف والكرم • صاحبة الحسنات الوافرة الكثرة
مستديعة المبرات الوافرة النافذة • سلطان أعظم
الخوانين • برهان افافرة الشاكرى العالمين • رحمة
الاسلام والمسلمين • صنوة الدنيا والدين • المحظوظة
بعين عنابة الملك الذى قام بامر السموات والارضون
حفظ الله نظم غود جزائرها من التفرقة
والانشاء • وخرس نغود حسناتها عن الكمال

Hafsa Sultan'ın vakfiyesinden bir sayfa
(VGMA, Vakfiye, nr. 1425/58)

Gençlik yıllarını kocası Yavuz Sultan Selim'in sancak beyi olduğu Trabzon'da geçirdi ve Şehzade Süleyman'ı 1494 yılında burada dünyaya getirdi. Oğlunun II. Bayezid tarafından 1509'da Kefe valiliğine, daha sonra da Yavuz Sultan Selim tahta geçince Saruhan sancak beyliğine tayin edilmesi üzerine onunla birlikte önce Kırım'a, ardından Manisa'ya gitti ve buraya yerleşti; ancak Şehzade Süleyman tahta çıkınca onu İstanbul'a aldırdı. Vâlide sultan (mehd-i ulyâ) olarak on üç yıl beş ay yirmi yedi gün yaşayan Hafsa Sultan 4 Ramazan 940 (19 Mart 1534) tarihinde vefat etti ve Sultan Selim Camii'nin bahçesindeki türbesine gömüldü.

Yerli ve yabancı kaynaklar, Hafsa Sultan'ın oğlu Kanûnî Sultan Süleyman üzerinde etkili olduğunu, fakat bunu kötüye kullanmayıp sarayda müsbet mânada idareci bir rol oynadığını ve hayatının sonuna kadar da Hürrem Sultan'ın nüfuz ka-

zanmasını önlemeye çalıştığını yazmaktadır. Onun Yavuz Sultan Selim'e ve Kanûnî'ye gönderdiği bazı mektuplar günümüze ulaşmıştır.

Güzelliği kadar hayır severliğiyle de tanınan Hafsa Sultan, yaptırdığı birçok hayır müessesesi arasında bilhassa Manisa'da bir kısmı 1523'te bitirilen cami, medrese, sıbyan mektebi, hankah, imaret, hamam ve dârüşşifâdan meydana gelen külliyesiyle tanınır. Bunlardan hamam (1538) ve dârüşşifâ (1539) ölümünden sonra Kanûnî tarafından onun adına külliye ilâve edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Çağatay Uluçay – İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihi*, İstanbul 1939, s. 99; M. Çağatay Uluçay, *Harem Mektupları*, İstanbul 1956, s. 74-80; a.mlf., "Kanunî Sultan Süleyman ve Ailesi ile İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar", *Kanunî Armağanı*, Ankara 1970, s. 227-257; a.mlf., *Harem*, Ankara 1971, s. 47, 61, 62, 64, 66; a.mlf., *Pa-dışahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 29-30; Danişmend, *Kronoloji*, II, 162; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 95-97; L. P. Peirce, *The Imperial Harem*, New York 1993, s. 52-53, 199-200, 279; Adnan Giz, "Yavuz'un Zevcesi, Kanunî Sultan Süleyman'ın Annesi Hafsa Hatun'un Mektupları", *Tarih Dünyası*, sy. 2, İstanbul 1952, s. 18, 768-769, 789-790; a.mlf., "Belgelere Göre Kanunî Sultan Süleyman'ın Ailesi", *Hayat Tarih Mecmuası*, I, İstanbul 1978, s. 19-21; Nihat Yörükoğlu, "Hafsa Sultan'ın Portresi", *Vakıflar Bülteni*, İstanbul 1970, s. 90-92; a.mlf., "Hafsa Sultan", *TA*, XVIII, 315.

ALİ HAYDAR BAYAT

HAFSA SULTAN KÜLLİYESİ

Klasik devir
Osmanlı mimarisinin
Manisa'daki en muhteşem örneği.

Sultâniye Külliyesi adıyla da anılır. Yavuz Sultan Selim'in eşi Hafsa Sultan tarafından oğlu Şehzade Süleyman'ın (Kanûnî) Saruhan sancak beyi olarak Manisa'da bulunduğu sırada (1513-1520) inşası başlatılan külliye cami, imaret, medrese, sıbyan mektebi, hankah, dârüşşifâ ve hamamdan oluşmaktadır. Cami ve ona bağlı binalardan bir bölümü 929'da (1523) tamamlanmış, hamam (945/1538) ve dârüşşifâ ise (946/1539) Hafsa Sultan'ın vefatından (1534) sonra Kanûnî Sultan Süleyman tarafından külliye ilâve edilmiştir. Bu külliye, vakıf defterlerindeki kayıtlardan anlaşıldığına göre Manisa'nın ovaya doğru genişlemesini sağlayacak bir mevkide, Tımurtaşoğlu Ali Bey bahçesi denilen yerde, etrafı boş bir alanda yaptırıldığı için civarının iskân-

Hafsa Sultan Külliyesi – Manisa

nına çalışılmış ve caminin batı yönüne yirmi hâne yerleştirilerek bunlar her türlü tekâlif vergilerinden muaf tutulmuştu. Zamanla burada bir mahalle oluşarak şehrin büyüme yönü belirlenmişti. Hafsa Sultan tarafından külliye için düzenlenen vakfiye Şaban 929 (Haziran-Temmuz 1523) tarihli olup görevlileri ve gelir kaynaklarını tesbit etmektedir. Bunun uygulanışını gösteren 1531 tarihli vakıf *Tahrir Defteri*'nde maaşlı personel sayısı 117'yi bulmaktadır. Camide iki imam, bir hatip, dört müezzin ve diğer hizmetliler mevcuttu. Ayrıca imaret kısmında düzenli olarak yemek çıkarılıyordu. Defterdeki kayıtlara göre imaret mutfağının senelik et sarfıyatı 16,627 kilogram, buğday sarfıyatı ise 91,500 kilogram idi. Burada yirmi kişi çalışıyordu. Dârülkurrâda dokuz, hankahta ise on üç derviş bulunuyordu. Medresede bir müderris ve bunun on talebesi vardı; talebelere günde 2'şer akçe yevmiye veriliyordu. 1575 tarihli *Vakıf Defteri*'nde caminin batı yanında bulunan dârüşşifâda görevli personelle ilgili kayıtlara rastlanmaktadır. Buna göre burada baştabip, ikinci tabip, vekilharç, göz hekimi (kehâl), cerrah ve yirmi beş kadar da hizmetli görevliydi (Emecen, s. 95-97).

Şehrin sosyal ve ekonomik tarihinde önemli bir yere sahip olan külliye daha XVI. yüzyılda birtakım olaylarla karşı karşıya kaldı. 1559'da buranın silâhlı talebe (suhte) eline geçtiği, vakıf mallarının toplanmasında bazı suistimaller olduğu, vakfa ait arazilere müdahale edildiği, imarete giden su yollarının harap olup tami-

rine çalışıldığı bilinmektedir (a.g.e., s. 97). Bugün külliyeinin imaret ve hankah kısmı mevcut olmayıp harap haldeki diğer kısımları, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce 1969'da tamamlanan restorasyon çalışmalarıyla eski durumuna uygun bir hale getirilmiştir.

Cami. Yapı, şehirdeki İvaz Paşa ve Hattuniye camileri gibi Edirne'deki Üç Şerefeli Cami'nin plan şemasını vermektedir. Bir sıra kesme taş, üç sıra tuğla ile örülmüş duvarlar üzerinde basamak şeklinde yükselen cami, 12,30 m. çapında merkezî kubbe ile örtülü harim, daha alçak tutulmuş ikişer küçük kubbeye örtülü iki yan mekân ve beş gözlü son cemaat yerinden meydana gelmektedir. Payandalarla desteklenen yüksek kasnağın taşıdığı merkezî kubbe kare prizma gövde üzerine oturmakta ve bina bu haliyle tek kubbeli olduğu intibainı bırakmaktadır. Harim, ortada birer sütun üzerine basan ikişer kemerli açıklıklarla yan mekânla-

Hafsa Sultan Camii'nin son cemaat yeri

